

Resandet och rörelsen – om flykt och rastlöshet i några svenska reseskildringar

Svante Landgraf
Linköpings universitet
svante.landgraf@liu.se

En resa tar slut när man når målet. Bara den som är i ständig rörelse reser på allvar. Resan innebär inte bara att vistas på en främmande plats, för i stillhet blir varje plats snart välbekant. Den sanna resenären är drabbad av en rastlöshet, en längtan vidare, mot nya och okända mål, som lätt kan ge resan karaktär av flykt. Vad han eller hon flyr från är av mindre betydelse, men det är något välbekant, något i vardagen därhemma eller kanske något i den egna karaktären. I denna artikel undersöker jag hur några författare till reseskildringar under 1990-talet ständigt söker sig vidare, rastlöst, som en slags flykt mot eller från något okänt, och hur detta påverkar deras bild av mötet med det främmande och därmed skildringen av deras utopiska föreställningar. Det är Sven Lindqvist som reser till Sahara och det är Kristian Petris som söker sig mot allt ensligare öar.

Resan är en rörelse, från en plats till en annan. Och när man intresserar sig för resan är det just rörelsen, själva färden, som är det viktiga; målet är ofta oviktigt. Visst spelar det roll vilken främmande plats resan går till, men den som slår sig till ro när han eller hon nått fram är ingen sann resenär. Nej, ett visst mått av rastlöshet präglar varje egentlig resa. Som Karin Boye skriver i de nästan parodiskt upprepade raderna i dikten "I rörelse", som jag knappast kan vara den ende att referera till på den här konferensen:

det är vägen, som är mödan värd.

Det bästa målet är en nattlång rast,
där elden tänds och brödet bryts i hast.

På ställen, där man sover blott en gång,
blir sömnen trygg och drömmen full av sång.¹

En särskild sorts rörelse är även *flykten*. En flykt är en rörelse för att undkomma någonting: det viktiga är inte vart den flyende är på väg, utan varifrån hon kommer. Flykterna blir på så sätt en delmängd av resorna. Det är också intressant vad den flyende flyr från. Låt oss kalla det man flyr ifrån för *fienden*. Det går här att göra en åtskillnad mellan vad vi skulle kunna kalla en *intern fiende*, någonting inom en själv som man flyr ifrån – det kan handla om en känsla man vill bli kvitt, eller en bild av sig själv som man vill göra sig av med –, och en *extern fiende*, när flykten induceras av något utanför en själv. Dessa kategorier är ganska flytande. Även en intern fiende har ofta något yttre skäl till sin existens.

Om flykten är riktad iväg, bortåt, mot främmande länder, finns fienden alltid hemma, i det vardagliga. Det kan vara en person, en plats, en sinnesstämning eller en självbild. Att försöka utläsa vad författaren flyr ifrån i några särskilda reseskildringar, som jag snart ska göra, riskerar då att leda till ett psykologiserande, att man utifrån texten uttalar sig om författarens mentala tillstånd. Det är inte vad jag vill göra. Jag vill åt texterna och uttala mig just om texterna, inte om författaren bakom dem; vad jag säger har att göra med hur författaren (eller berättaren, vilket det egentligen rör sig om) gestaltar sig i *texterna*, och jag gör inget anspråk på att nå den verkliga personen där bakom.

De texter jag undersöker här är några svenska reseskildringar från 1990-talet. Det är Sven Lindqvists böcker om Sahara, *Ökentykarna* (1990) och *Utrota varenda jävel* (1992), och det är Kristian Petris bok om ett antal mycket ensliga öar, *Den sista ön* (1994).² Gemensamt för dem är att berättaren är drabbad av en särskild sorts rastlöshet, han flyr ständigt vidare. "Jag hyr rum bara för natten men bil för en månad", skriver Lindqvist.³ Han kör bil genom Sahara, från den ena lilla oasen till den andra.

Kristian Petri befinner sig på Kap Verde, besöker en kyrkogård där "alla gravar är vända mot havet och avfärden", och konstaterar:

Jag ser ön Brava (vild) avteckna sig i kvällsljuset. Ljusen från Vila Nova de Sintra
glittrar oroligt som eldflugor i natten. Jag får en våldsam lust att resa vidare. Någon

¹ Karin Boye, *Härdarna* (Stockholm: Bonniers, 1927), s. 66.

² Sven Lindqvist, *Ökentykarna* (Stockholm: Bonniers, 1990); Sven Lindqvist, *Utrota varenda jävel* (Stockholm: Bonniers, 1992); Kristian Petri, *Den sista ön* (Stockholm: Bonnier Alba, 1994).

³ Lindqvist (1990), s. 9.

sade till mig att Brava var den kanske vackraste ön i arkipelagen. Och bakom denna ö hägrar alltid ytterligare någon plats.

Något som alltid lockat mig med resandet är friheten att kunna lämna människor, att efter en stunds samspråk resa mig upp och gå. Det är något både sorgligt och förföriskt över detta: att röra mig som en främling bland främlingar.⁴

Lindqvist flyr alldeles tydligt från det förflutna. Det är ett förhållande som efter många år har avslutats: ”Jag är ensam. Jag har just skilt mig från Dostojevski. Med alla förstrykningar. Jag har skilt mig från henne som en gång var min älskade. Jag har skilt mig från 33 år av mitt liv”, skriver han.⁵

Man skulle kunna säga att det han flyr *mot* är barndomen, som nu kommit närmare och som han vill återuppleva, för han fortsätter:

Det har åtminstone den fördelen att tiden före dessa 33 år plötsligt har ryckt mycket närmare. [...] Nu när jag har flyttat, kommer ofta fragment av barndomen upp i medvetandet. [...] Minne och drömmar låter sig inte tvingas. Själva avsikten låser den dörr man vill öppna. Bara på bakvägar och sidospår kan man nå målet. Ett sätt att närma sig barndomen som jag flera gånger provat, är att nu göra vad jag då hetast längtade efter att få göra. Även om det förefaller aldrig så barnsligt och omotiverat vill jag ibland lojalt söka förverkliga vad jag i min litenhets vanmakt drömde om.⁶

Samtidigt är barndomen svår att nå. Lindqvist försöker med drömmen: ”Kanske är min barndom ändå inte försvunnen. Visserligen har jag nästan inte ett enda minne kvar från den tiden. Men kanske är minnet bara osynligt som ett vattendrag i öknen. Det har överlevt genom att försvinna från ytan och färdas nu vidare därnere i djupet, dit jag är på väg.”⁷ Resan i rummet övergår i en resa in i det förflutna.

Kristian Petri, däremot, flyr mot något annat, en illusorisk ändpunkt där resan en gång för alla tar slut. Precis efter det tidigare citatet om att bryta upp skriver han: ”[S]amtidigt finns en önskan att vägen ska sluta, att resan ska upphöra. Bara jag kommer över den där höjden, bortom berget, eller bakom den där kröken finns kanske den sista byn, eller nästa krök, eller nästa ... Att äntligen komma fram, längst bort, till den sista ön.”⁸ Dit kommer han aldrig. Han söker ensamheten, föredrar alltid, som han skriver, ”bokens, biografens eller resans ensamhet”.⁹ Men till slut står han på bryggan i Port Stanley på Falklandsöarna och inser att han har funnit den ”punkt där [han] slutar färdas bort och i stället är på väg hem”, en vändpunkt som varje resa har.¹⁰ Utom, frestar det mig att tillägga, den sista, den slutgiltiga resan, den som bara bär bort.

Om vi då ser på dessa resenärers utopiska föreställningar, deras bilder av det goda livet, eftersom det är vad jag i ett antal olika materialtyper undersöker i min avhandling. Hur påverkas detta av just flykten och rastlösheten?

⁴ Petri (1994), s. 75–77.

⁵ Lindqvist (1990), s. 10.

⁶ Lindqvist (1990), s. 10.

⁷ Lindqvist (1990), s. 17.

⁸ Petri (1994), s. 77.

⁹ Petri (1994), s. 160.

¹⁰ Petri (1994), s. 163.

Mötena med det främmande blir kortare, intrycken flyktigare. Det måste finnas saker som inte går att observera när man är på flykt: strukturernas förändring över tid, vad som skiljer vardagslunken från de första impressionerna. Samtalen blir aldrig ingående.

Lindqvist sitter på ett hotell i den lilla staden Erraha och pratar med en grönsakshandlare som hela tiden hävdar att där inte finns några soldater, inga problem, trots att korridoren är full av soldater som sover i högar på golvet.¹¹ Samtalet dör ut. Med så olika uppfattningar om verkligheten finns inget att säga. Men det främlingskapet präglar många samtal; utgångspunkterna är ofta för olika.

Mest av allt blir emellertid allt detta en bild av det goda livet. Antingen kan man se det som att rastlösheten och flykten blir ett slags utopi, den dröm om ensamheten som jag belade i Petris text tidigare; eller så blir det en negativ bild av det lugna liv man innerst inne önskar sig, en sorts realiserad dystopi i kontrast mot de orealiserade utopier som annars ofta är vad som kan utläsas ur reseskildringarna. Den som rastlöst flyr från vardagen och ständigt söker sig vidare kanske mest av allt saknar lugnet i ett stabilt och tryggt hem. Men i de exempel jag har studerat här ligger det nog ändå närmast att se flykten som någonting gott.

REFERENSER

Boye, Karin, *Härdarna* (Stockholm: Bonniers, 1927).

Lindqvist, Sven, *Ökentykarna* (Stockholm: Bonniers, 1990).

Lindqvist, Sven, *Utrota varenda jävel* (Stockholm: Bonniers, 1992).

Petri, Kristian, *Den sista ön* (Stockholm: Bonnier Alba, 1994).

¹¹ Lindqvist (1990), s. 49.